

ЗМІСТ

СОЛОМІЇНІ ДИСКУРСИ. ПЕРЕДМОВА ЄВГЕНІЯ СТАСІНЕВИЧА . . .	9
ПЕРЕДМОВА СОЛОМІЇ ПАВЛИЧКО	29
ВСТУП	33

I. КРИЗА НАРОДНИЦТВА НА ЗЛАМІ ВІКІВ І ПОЯВА МОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ

Українське народництво в 1898 році	57
«Малорусские писатели на Буковине»	74
«Нові ідеї», або Координати нового дискурсу	80
Парадокс «одинокого мужчини»	93
Рецепція Ольги Кобилянської й конфлікт культури зблизька .	103
Модернізм як фемінізм	118
Конфлікт між статями як один з аспектів <i>fin de siècle</i>	128
Сексуальність	133
Дискурс особистих стосунків. Біографічний відступ	141
Підсумок	148

II. ДРУГА ХВИЛЯ. МОДЕРНІЗМ ЯК ЕСТЕТИЗМ

1. АЛЬМАНАХИ 900-х РОКІВ:

ФОРМУВАННЯ НОВОГО ЕСТЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ	157
--	-----

2. МОДЕРНІЗМ ЯК РИТОРИКА ЕСТЕТИЗМУ:

ПОЕЗІЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	171
--------------------------------------	-----

3. «ПОЕЗІЯ В ПРОЗІ», АБО ПРОЗА ЯК ПОЕЗІЯ	187
--	-----

4. МОДЕРНІЗМ ЯК НІЦШЕАНСТВО:

ДИСКУРС МИКОЛИ ЄВШАНА ТА «УКРАЇНСЬКОЇ ХАТИ»

<i>«Українська хата» як етап у модернізації культури . . .</i>	204
<i>Євшан як ніцшеанець</i>	211
<i>Євшан між сучасністю й модерністю</i>	219
<i>Концепція поколінь і боротьби між ними</i>	226
<i>Євшанова концепція творчості.</i>	234
<i>Про громадянство, філістерів, натовп.</i>	239
<i>Питання канону класиків</i>	241
<i>Психологізм</i>	245
<i>Фемінізм, жіноче питання</i>	248
<i>Україна і Європа.</i>	251
<i>«Хатяни» як пост-«модерністи».</i>	252

III. «ЗАХОВАНИЙ» МОДЕРНІЗМ 20-х:

МІЖ АВАНГАРДОМ І НЕОКЛАСИЦИЗМОМ

Літературна ситуація і формування нового дискурсу	259
Проблема читання	266
Відлуння «модернізму»	270
«Мистецтво», або Авангард як антимодернізм	279
Неокласицизм — філософія консервативної модернізації .	292
Хвильовий: між Європою і європейським модернізмом . .	306
Європеїзм і антиєвропеїзм	314
«Місто»	317
Інтелектуальна проза Петрова й Підмогильного.	321
Екзистенціальний дискурс.	329
Дискурс ірраціоналізму	334
Автори як маски, тексти як шифри	339
Сексуальність	343
Finale.	351

IV. ЩЕ ОДИН СЮЖЕТ. ПСИХОПАТИЧНИЙ / ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК КОМПОНЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕРНОСТІ

Невроз як феномен культури <i>fin de siècle</i>	358
Фройдизм як критичний дискурс: Степан Балей.	371
Між фройдизмом і комунізмом: психоаналітичний дискурс у 20-ті роки	383
Фройдистський аналіз української класики: Шевченко, Костомаров, Куліш, Нечуй-Левицький.	390
Фройдизм у вигляді уламків	399
Психопатичний дискурс: Микола Хвильовий	403

V. МОДЕРНІЗМ У КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО РУХУ

1. МУР ЯК ЕПОХА І ЯК ДИСКУРС	417
<i>Час та його завдання</i>	417
«Велика література»	429
Національно-органічний стиль	435
Криза з погляду Юрія Косача	440
«Неповорот назад»	442
Романтизм «Хорса»	446
Романтизм «Звена»	449
Між модернізацією і модернізмом	452
«Наша сучасність — наше мистецтво»	464
Трагедія еміграції	469
2. ФІЛОСОФ КРИЗИ Й НЕСТАЛОСТІ: ПЕТРОВ-ДОМОНТОВИЧ-БЕР	476
«Людина розуму»	476
Епоха як проблема історіософії	478
Криза	482
Релятивізм	490
Культура й етнос.	492

<i>Чи потрібна літературі держава?</i>	492
<i>Екзистенціалізм</i>	494
<i>Модернізм за Петровим</i>	497
<i>Антинародництво, або Стан сучасного літературознавства</i>	503
3. НІГІЛІСТИЧНИЙ МОДЕРНІЗМ КОСТЕЦЬКОГО	508
<i>Рання проза</i>	516
<i>Від «романтизму» до поетики деструкції</i>	516
<i>Театр масок</i>	523
<i>Перекладацтво як модерністична практика</i>	533
<i>Модерністська реінтерпретація традиції</i>	544
<i>Зіновій Березан — дискурс невдачі</i>	550
<i>Василь Барка — дискурс псевдомодернізму</i>	556
VI. МОДЕРНІСТИЧНИЙ РУХ НА ЗАХОДІ В 60–70-ТІ РОКИ (НЬЮ-ЙОРКСЬКА ГРУПА)	
<i>Нові завдання нового модернізму</i>	567
<i>Дискусія навколо модернізму</i>	578
<i>Рецепції та інтерпретації</i>	585
<i>Координати канону</i>	594
<i>Мова</i>	601
<i>Перекладацтво</i>	608
<i>Нью-Йоркська група і шістдесятники</i>	614
<i>Підсумки</i>	620
ВИСНОВКИ	626

СОЛОМІЇНІ ДИСКУРСИ.

ПЕРЕДМОВА ЄВГЕНІЯ СТАСІНЕВИЧА

У своїй книзі «Байрон: нарис життя і творчості» (1989) зна-на в наукових колах американістка й англістка Соломія Павличко, якій тоді було трохи за тридцять, писала: «Здається, слава прийшла до Байрона миттєво, в один день. Він так і сказав: «Одного дня я прокинувся знаменитим». Можна вирахувати, що то був ранок 27 лютого 1812 р.». Подібне — з мінімальною натяжкою — можна сказати і про Соломію. День теж можна встановити: 27 березня 1997 року, коли друком вийшов «Дискурс модернізму в українській літературі» — докторська дисертація з літературознавства, що стала не просто суперпопулярною, хоча вже це було дивовижним, зважаючи на формат книги, а й спричинила низку гучних скандалів. Тільки безпосередніх рецензій вийшло півтора десятка плюс купа принагідних згадок. І назви більшості з них — украї промовисті: «Приспаний розум породжує чудовиськ», «Не чіпайте святі імена!», «Была ли Леся Украинка лесбиянкой?». Але й «Роман з дискурсом» від Костя Москальця.

Перед тим була власне докторська дисертація, що врешті й стала цією книгою. Соломія захистила її в досить ранньому віці: на той момент — а це відбулося 19 грудня 1995 року, на Грушевського, 4, — їй тільки-но виповнилось 37 років.

|

КРИЗА НАРОДНИЦТВА НА ЗЛАМІ ВІКІВ І ПОЯВА МОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ

Українське народництво в 1898 році

Історія літератури важко піддається встановленню точних хронологій, однак 1898 рік в українському письменстві видається багато в чому етапним, особливим і показовим. Того року у Львові була заснована Видавнича Спілка й почав виходити «Літературно-науковий вістник». Того року українська інтелігенція по обидва боки кордону відсвяткувала століття «Енеїди». На науковому зібранні у Львові, із зрозумілих причин велелюднішому й святковішому, ніж у Києві, всі доповідачі зійшлися в одному: «Історія нашого відродження є zarazом історією нашого відродження національного й культурного: не часто літературі випадало таке важне значінне в житті народа»¹.

Ця фраза вмістила всі ключові слова, якими можна визначати параметри культурного дискурсу епохи: відродження, національність, культура, народ. Дискурс культури в цей час був дискурсом народництва. Його художню й теоретичну зрілість ознаменувало як святкування в цілому, так і доповідь Грушевського зокрема. Водночас

¹ Грушевський М. Відчит на Науковій Академії 1 листопада 1898 на пам'ятку 100 роковин «Енеїди» // Літературно-науковий вістник (далі — ЛНВ). 1898. Т. 4, кн. 11. С. 76.

назрівали симптоми кризи цього могутнього напрямку української культури. Криза народництва й народницької традиції — перша характерна риса українського кінця віку. Друга риса цього часу в цілому й передумова модернізму зокрема — проникнення в українську культуру західних ідей.

Почнемо з кризи народництва. Народництво — центральний термін української інтелектуальної історії, політики й культури — включає в себе широке коло понять. По-перше, народництво є політичною ідеологією. До цієї його іпостасі ми побіжно звертатимемося, бо, як правило, літературне народництво було генетично пов'язане з політичним і в свій спосіб його продовжувало. По-друге, народництво є способом художнього існування літератури, стилем або системою стилів. По-третє, народництво є способом теоретичного осмислення культури, формою її критики, культурним дискурсом. Цього вияву народництва торкатимемося в цій праці як системи, на запереченні якої будувалися всі українські літературні модернізми.

Політичне народництво не було унікально українським явищем. Скоріше це — національний варіант певної ідеологічної моделі. Інші її варіанти становили російське (народничество), польське, ірландське та інші народництва, розвиток яких припав на другу половину XIX й початок XX століть. Сама модель, на думку Анджея Валіцького, «виникає в різноманітних відсталих суспільствах у перехідні періоди й відображає характерну класову позицію селянства. Це, звичайно, не означає, що народництво (populism) є *прямим* відображенням селянської ідеології; воно є ідеологією, сформульованою демократичною інтелігенцією, котра у відсталих країнах, позбавлених міцної буржуазної класової структури, має, як правило, вищий

соціальний авторитет і відіграє важливішу роль у національному житті, ніж інтелектуали в економічно розвинутіших державах»¹. Валіцький досліджує російське народництво, й передовсім його ідеологію. Специфічна особливість українського народництва полягає в тому, що літературне народництво в ньому сформувалося раніше за ідеологічне.

Народницька доба в політичній історії України охоплює 1840–1880 роки й має «два послідовні етапи, “романтичний” (покоління кирило-мефодіївців) та “позитивістичний” (покоління «Старої громади»)). Для першого покоління характеристичне ідеалізування колишнього козацького ладу (не тільки з національних, але й з соціальних мотивів, як ретроспективної утопії рівності і братерства), релігійний ентузіазм з реформаторським забарвленням та нахил до демократично-федералістичного панславізму... Позитивістичне покоління — що прийшло до голосу в 1860-х та досягло розквіту в 1870-х роках — наполягало на силі критичного пізнання»².

Українське літературне народництво має ширші хронологічні рамки, хоча його також можна поділити на романтичний і позитивістичний період. За перші сто років свого існування воно виробило систему стилів, хоча не створило єдиної естетичної формули, включаючи таких різних авторів, як Котляревський і Квітка-Основ'яненко, Шевченко і Куліш, Нечуй-Левицький і Панас Мирний, Франко і Стефаник та багато, багато інших. На час *fin de siecle* воно серйозно еволюціонувало, викристалізувавши в собі різні напрями, «крила» — більш народне (згадаймо, наприклад,

¹ Walicki A. The Controversy over Capitalism; Studies in the Social Philosophy of the Russian Populists. University of Notre Dame Press, 1969. P. 9.

² Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. К., 1994. Т. 1. С. 178.

етнографічно-селянські твори Нечуя-Левицького і його ж агресивну позицію з приводу чистоти літературної (народної) мови) і менш народне («тургенівські повісті» Олени Пчілки або «молдавські» й «татарські» оповідання 90-х Михайла Коцюбинського).

Уже сам перелік цих імен говорить, наскільки широка ця традиція в стильовому, жанровому та інших розуміннях і наскільки проблематичним може видатися саме поняття «народництво» як літературознавча категорія. Однак така доля кожного терміна. Як і всякий термін (ще більше це стосується терміна «модернізм»), поняття «народництво» має тенденцію уніфікувати й спрощувати явища, котрі ним називаються.

Спроба його узагальнення, як правило, скидається на перелік рис, як-от «особливе тяжіння до традиційних, старих або автономних художніх структур (бароко, бурлеск), до активного продукування — з метою самозбереження — романтико-народницької ідеології, до засвоєння й закріплення дидактичних та етнографічних форм творчості, використання елементів розмовної (переважно просторічної), а не писаної літературної мови тощо»¹.

Народництво як критична школа є методологією розгляду літератури, побудови її історії й канонів, а також способом читання тексту. Воно є специфічною критичною мовою, дискурсом з відповідними ключовими словами, лейтмотивами, специфічною інтертекстуальністю та кодами. В широкому сенсі слова зріле літературне народництво давало відповідь на питання про сутність літератури й культури взагалі. Однак цій відповіді бракувало одностайності.

¹ Гундорова Т., Шумило Н. Тенденції розвитку художнього мислення (початок ХХ ст.) // Слово і час. 1993. № 1. С. 55.